

Opcions i formes de reagrupament familiar de les persones immigrants: el paper de les administracions locals

Opciones y formas de reagrupación familiar de las personas inmigrantes: el papel de las administraciones locales

Methods and options of family reunifications among immigrants: the intervention of local authorities

Raquel Moreno

Sarai Samper

Col·lectiu d'Analistes Socials (D-CAS)

Data de recepció de l'article: juny 2009

Data d'acceptació de l'article: setembre 2010

Resum

Després d'uns anys d'arribada intensiva de persones treballadores estrangeres als municipis de la província de Barcelona, especialment des de l'any 2000, actualment assistim a l'augment dels reagrupaments familiars com a conseqüència lògica dels processos d'assentament, un procés que passa en bona mesura pel (re)establiment d'unitats de convivència familiar. Aquest article presenta el resultat de diversos estudis entorn del paper i les competències de l'administració local en aquest procés, algunes dades entorn del perfil demogràfic i social de les persones sol·licitants de reagrupament i de les mateixes persones reagrupades, així com les situacions socials que expliquen les diferents opcions i maneres de reagrupar. Finalment s'exposen els resultats de les entrevistes realitzades a les persones protagonistes entorn de les seves principals dificultats al llarg del procés.

Paraules clau: reagrupament familiar, immigració, administració local.

Resumen

Tras unos años de llegada intensiva de trabajadores extranjeros a los municipios de la provincia de Barcelona, en especial desde el año 2000, actualmente asistimos al aumento de las reagrupaciones familiares como consecuencia lógica de los procesos de asentamiento, un proceso que pasa en buena medida por el (re)establecimiento de unidades de convivencia familiar. Este artículo presenta el resultado de diferentes estudios en torno al papel y las competencias de la administración local en este proceso, algunos datos en torno al perfil demográfico y social de los solicitantes de reagrupación y de las propias personas reagrupadas, así como los aspectos sociales que explican las diferentes opciones y formas de reagrupar. Finalmente se exponen los resultados de las entrevistas realizadas a las personas protagonistas en torno a sus principales dificultades a lo largo del proceso.

Palabras clave: reagrupación familiar, inmigración, administración local.

Abstract

Over the past several years there has been an intense influx of foreign-born workers to the towns of the province of Barcelona. This situation has led to the high number family reunification processes that we are witnessing today, which consists to a great extent in the restructuring of family units, a logical consequence to the initial settling processes.

This article presents the results of different studies related to the role and competences of local authorities in the reunification process, as well as some data on the social and demographic profile of regrouping applicants and the family members involved. The article is supplemented with a number of first-person accounts related to the principle difficulties faced in the regrouping process and their assessment of it.

Key words: family reunification, immigration, local authorities.

Introducció

L'augment del nombre de reagrupaments familiars que es detecten des de fa pocs anys és un indicador clau per entendre la fase d'assentament en què està entrant bona part de la població immigrada a Catalunya. Després d'uns intensos anys de recepció de treballadors immigrants, estem ara en un moment en què aquestes persones presenten la voluntat de (re)establir de les seves unitats familiars.

Val a dir que el concepte de reagrupament familiar ultrapassa el que estrictament fa referència al reagrupament formal per la via prevista en la Llei d'estrangeria 4/2000. Fa anys que els reagrupaments familiars es produeixen per múltiples vies: l'entrada de familiars a través de visat, l'entrada lliure per a nacionals de països que no requereixen visat, l'entrada per la via d'un precontracte laboral aconseguit gràcies als familiars que es tenen al país de destinació, etc. La via legal prevista en la llei actual per als reagrupaments significa per a la majoria de les persones immigrants una via burocràtica que en els darrers anys ha adquirit més importància, d'una banda, per la imposició progressiva de visat a persones procedents de molts països estrangers —especialment llatinoamericans— i, de l'altra, pels problemes que suposa la irregularitat administrativa en l'accés al mercat laboral i a alguns serveis. En aquest context, el reagrupament per la via d'una sol·licitud formal té l'avantatge de permetre l'entrada de fills menors, parelles o ascendents de manera regular. Però aquesta via no exclou que al mateix temps es valori la possibilitat o s'estiguin provant altres vies d'entrada. És ben sabut, a més, que hi ha casos en què el reagrupament ja s'ha produït —o en què la família ja havia immigrat conjuntament— i el reagrupament oficial és només la via formal de ratificar una situació de fet. Aquest és el cas d'alguns fills menors empadronats des de fa dos anys i que la Llei d'estrangeria permet acollir en tràmit de reagrupament familiar com a manera d'assolir la seva regularització.

Coneixedors d'aquesta nova tendència i preocupats per endegar polítiques anticipatives, alguns municipis catalans han impulsat estudis destinats a la comprensió d'aquest fenomen recent. En aquest article es presenten alguns dels resultats dels estudis realitzats per les autores i que tracten les qüestions següents:

- Les formes de gestió municipal dels informes de disponibilitat d'habitatge que donen accés al reagrupament.
- El perfil demogràfic de les persones sol·licitants de reagrupament i de les reagrupades, a més d'algunes tendències de canvi que ja es poden veure apuntades.
- Alguns aspectes socials que expliquen les diferents modalitats i disposició a reagrupar de les persones immigrades en funció del seu projecte migratori. És a dir, quines són les variables més explicatives de les diferents opcions i formes de reagrupament.
- Les principals dificultats que tenen reagrupants i reagrupats en el procés de reagrupament, tant des del punt de vista burocràtic com de retrobament i nova convivència de la unitat familiar.

Fonts d'informació

Les tendències en les dinàmiques de reagrupament familiar que es presenten es basen en els resultats obtinguts de diversos estudis realitzats a diferents municipis de la província de Barcelona, com ara la ciutat de Barcelona, Viladecans, les Franqueses del Vallès, Calella de Mar, Pineda de Mar, Malgrat de Mar, Gavà, Tordera i Polinyà.

Les principals fonts d'informació utilitzades han estat els registres administratius dels informes de disponibilitat d'habitatge gestionats pels mateixos ajuntaments. Ens interessava també completar aquesta anàlisi amb la recollida d'informació qualitativa aportada per les persones protagonistes d'aquest fenomen i així conèixer com és valorat i experimentat el procés del reagrupament. En aquest sentit es van realitzar entrevistes en profunditat a persones que havien realitzat i iniciat els tràmits formals pel reagrupament i a informants clau. Finalment s'han fet servir altres fonts d'informació secundària com els padrons municipals d'habitants o les consultes realitzades a serveis d'assessorament legal.

En aquest article, exposarem les tendències apuntades per tots aquests estudis però no podrem fer referència a les dades específiques treballades per cadascun d'ells ja que els consistoris no les han fet públiques, amb l'excepció de l'Ajuntament de Barcelona. Aquest ha publicat resultats de la recerca sobre els reagrupaments a la ciutat en diferents memòries i publicacions (vegeu bibliografia). Per aquests motius, es parlarà sempre de les tendències generals i s'exemplificaran únicament amb els resultats obtinguts dels reagrupaments a la ciutat de Barcelona.

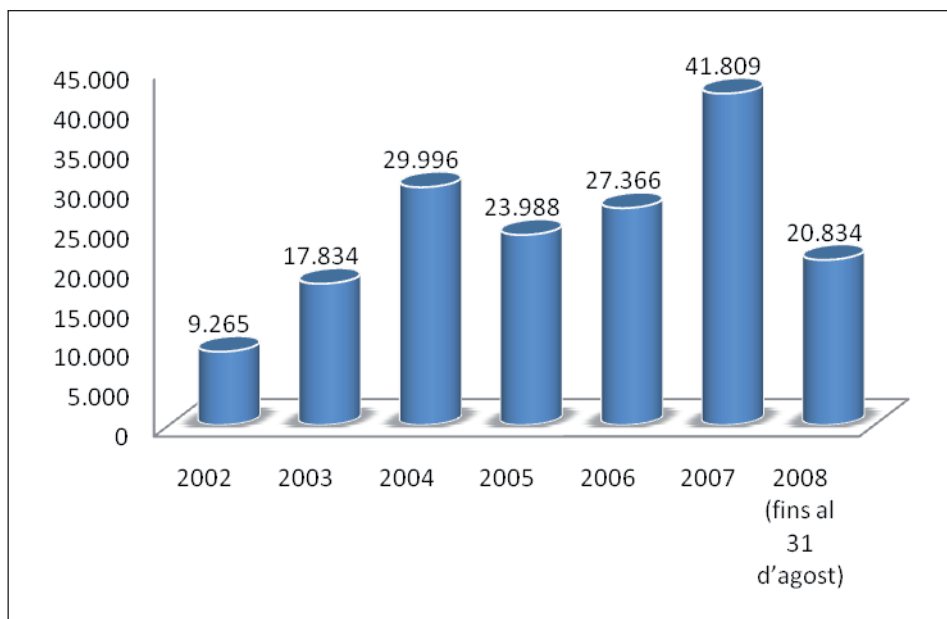
El paper dels ajuntaments en els reagrupaments familiars

Amb l'entrada en vigor a finals de 2004 del reglament de l'actual Llei d'estrangeria, els consistoris locals passen a ser els principals responsables de gestionar els informes de disponibilitat d'habitatge per als reagrupaments familiars de les persones estrangeres empadronades a la ciutat. Les sol·licituds aprovades passen a la Delegació del Govern, que prossegueix la gestió dels expedients amb la recopilació de documentació addicional relativa a la disponibilitat de mitjans de vida suficients i la comprovació dels vincles econòmics i familiars amb els parents que s'han de reagrupar. Les sol·licituds aprovades per la Delegació són finalment enviades als consolsats dels països d'origen, que són els que fan les comprovacions ulteriors i donen, si escau, el vistiplau definitiu.¹

El reagrupament familiar ha assolit una rellevància creixent en la gestió municipal de la immigració. Anteriorment les sol·licituds d'informes de disponibilitat d'habitatge no eren una competència municipal, sinó que els encarregats d'emetre'ls eren notaris privats. A més, aquest tipus de sol·licituds ha augmentat de manera considerable en els darrers anys i ha marcat el pas cap a una nova fase d'assentament de la població estrangera. En el cas concret de la ciutat de Barcelona el creixement entre 2005 i 2007 ha estat del 55 % passant de 4.459 informes gestionats a 6.938. El Centre d'Informació per a Treballadors i Treballadores Estrangers (CITE-CCOO) aporta un altre indicador per a tot Catalunya relatiu a la importància creixent del fenomen entre els motius de consulta: el 2002 el nombre de consultes sobre reagrupament familiar ateses al CITE va ser de 3.180 mentre que el 2007 ja va ser de 12.915. És a dir, van passar del 5 % al 18 % del total de consultes realitzades al servei, només per darrere de les relatives al permís de treball inicial. Finalment, un altre indicador a escala de tot Catalunya és l'augment considerable del nombre d'autoritacions inicials de residència per reagrupament familiar (gràfic 1).

1. L'article 42 del reglament de l'actual Llei d'estrangeria recull el procediment documental que han de seguir els sol·licitants de reagrupament familiar.

GRÀFIC 1. Nombre d'autoritzacions de residència per reagrupament familiar concedides a Catalunya, 2002-2008

FONT: Pacte Nacional per a la Immigració. 2008.

Tot plegat presenta un panorama en què el reagrupament familiar de persones estrangeres ha adquirit una gran importància en la gestió dels fluxos migratoris. Com gestionen els ajuntaments aquesta nova competència dista molt de seguir pautes homogènies. Si bé és cert que tots assumeixen el que marca el Reial decret 2393/2004 sobre això —és a dir, realitzar l'informe sobre la disponibilitat i adequació d'un habitatge pel reagrupament en el termini de quinze dies des de la sol·licitud— es presenten diferències importants pel que fa a: *a)* qui realitza aquest informe, *b)* quins aspectes es tenen en compte per a l'aprovació o no de la sol·licitud i *c)* quin tractament i aprofitament es realitza de la informació que es recull.

Als municipis més petits acostuma a ser el departament d'urbanisme l'encarregat de realitzar els informes de disponibilitat d'habitatge. En gran part dels casos, aquests informes es realitzen a través de visites a l'habitatge per comprovar-ne les condicions; en altres casos n'hi ha prou amb la presentació de la cèdula d'habitabilitat o amb una trucada telefònica per solucionar els dubtes que hi pugui haver. Altres vegades són els professionals de serveis socials els encarregats de realitzar aquestes visites. Només els municipis més grans, on la gestió d'aquests informes implica una càrrega de feina important, disposen de departaments i professionals específics per la seva realització.

Pel que fa a la gestió, recollida i aprofitament de la informació que s'ha d'obtenir també es presenten diferències importants. Els informes de disponibilitat d'habitatge poden donar informació molt interessant i útil sobre les tendències migratòries del municipi i sobre les característiques demogràfiques dels reagrupats i reagrupants, una informació molt pertinent en la gestió del flux migratori i en la previsió i adaptació dels diferents serveis a la realitat migratòria (per exemple, preveure el nombre de places en els serveis educatius o les futures necessitats de serveis com els sanitaris, d'orientació, aprenentatge de la llengua, etc.). Malauradament, molt poques vegades es recull aquesta informació i menys encara es treballa i comparteix amb diferents serveis de cara a la planificació estratègica del municipi.

2. Molt poques vegades, i sobrepasat aquest termini de quinze dies, el sol·licitant acut a un servei notarial.

De fet, es detecten dèficits importants pel que fa a la coordinació entre els diferents serveis en aspectes clau com la detecció de necessitats socials. Hem de tenir en compte que aquest tipus d'informes ofereix l'oportunitat de fer visites als domicilis de la persona sol·licitant i conèixer aspectes de les seves condicions de vida. Malauradament, són poques les ocasions en què, davant la detecció d'una situació de necessitat, es transmet la informació al departament responsable o s'ofereix informació al sol·licitant. D'altra banda, la Delegació del Govern envia periòdicament informació als municipis sobre els infants que finalment seran reagrupats en els propers mesos. No obstant això, també molt poques vegades aquesta és una informació transferida als departaments interessats per la previsió d'adaptació dels serveis.

Respecte al nombre de sol·licituds aprovades o rebutjades i sobre els motius més freqüents de denegació del reagrupament per part dels ajuntaments també es presenten importants diferències. El percentatge de denegacions pot oscil·lar entre el 40 % i el 2 %, amb uns municipis molt més estrictes que d'altres en l'admissió i aprovació final de la sol·licitud.

Més enllà de les diferències respecte a qui i com es realitzen aquests informes, alguns municipis han endegat també polítiques complementàries d'orientació a la persona reagrupant i a la reagrupada. Aquests programes consisteixen en sessions informatives entorn dels tràmits formals que cal seguir per al reagrupament així com un recorregut per les principals necessitats i passos que s'hauran de fer un cop arribin les persones reagrupades —empadronament, tramitació de la targeta sanitària, escolarització dels menors, serveis de català, etc. Alguns també tenen sessions d'acollida per a les persones reagrupades un cop arriben al municipi, sessions orientades al coneixement del municipi i de la societat d'acollida. Els programes més desenvolupats també disposen de suport emocional i grups d'autoajuda encaminats a preparar emocionalment els membres de la família per fer front a la convivència i el restabliment de les unitats familiars. La separació prolongada dels seus membres o, fins i tot, els canvis en l'estructura familiar (noves parelles per part dels progenitors o nous germans i germanes) que s'han produït al país d'acollida poden implicar un impacte emocional important que pot interferir en la nova convivència familiar.

La disparitat de situacions existents, no només en la realització dels informes sinó també en els programes d'acompanyament durant el procés i acollida dels reagrupats, denota maneres d'entendre les competències municipals sobre això molt diferents. Els municipis més grans, amb un major impacte del fenomen migratori, presenten programes més desenvolupats. No obstant això, també es detecta una certa preocupació general per gestionar l'assentament al territori de nous ciutadans tenint present el punt neuràlgic que representa la família.

Com hem comentat al principi, el reagrupament familiar formal o informal és un fenomen que es produeix des de fa molt de temps. No obstant això, és ara quan comença a experimentar un creixement important. La *novetat* d'aquest flux posa sobre la taula un debat fins ara absent: quin paper han de tenir els consistoris locals en aquest procés? Només el que marca la llei, és a dir, realitzar informes de disponibilitat d'habitatge, o també s'han de responsabilitzar de l'acompanyament en tot el procés?

L'èxit del reagrupament no només està supeditat al retrobament final de la família, sinó que també existeix la preocupació entorn de les condicions en què es realitzarà aquest retrobament (condicions de vida, integració social i laboral dels reagrupats, suport emocional, etc.). En aquest sentit, alguns municipis comencen a plantejar la necessitat de realitzar també una valoració social sobre la família que realitza el reagrupament. El debat principal se centra sobre si aquesta valoració ha de constituir o no part dels requisits formals per al reagrupament. D'una banda, persones detractores d'aquesta idea es basen en el dret a viure en família com un dret fonamental reconegut tant en els tractats internacionals (Declaració Universal dels Drets Humans i Pacte Internacional dels Drets Econòmics, Socials i Culturals), la Constitució espanyola i la mateixa Llei d'estrangeria. D'altra banda, les persones que defensen la necessitat de requisits per al reagrupament es basen en el fet que cal assegurar, especialment en el cas dels infants, les condicions òptimes per a la convivència i la supervivència familiar. En aquest segon cas, es planteja acompanyar els informes de disponi-

bilitat d'habitatge amb la valoració dels serveis socials o, com a mínim, provar la no-dependència d'ajuts socials.³

Qui reagrupa i qui és reagrupat?

Tal com s'apuntava més amunt, per a la realització d'aquest article hem disposat de les dades proporcionades pels consistoris locals entorn dels informes de disponibilitat d'habitatge realitzats durant els últims anys. Ara bé, en aquest article solament mostrem les tendències generals que podem il·lustrar amb dades de la ciutat de Barcelona (Samper i Moreno, 2008). Cal també esclarir que les dades que presentem fan referència a persones que han demanat el reagrupament familiar però que no sabem si han pogut culminar amb èxit o no el procés ja que la decisió final depèn de la Delegació del Govern i dels consolats del país d'origen. Per això mateix els resultats que segueixen són sobre les persones que sol·liciten el reagrupament.

La composició per nacionalitats de les persones que sol·liciten el reagrupament es correspon només en part amb la que trobem en el conjunt de la població estrangera empadronada. Això denota que les tendències vers el reagrupament són molt diferents en funció de la procedència: no per la nacionalitat en si mateixa, sinó perquè el perfil sociodemogràfic predominant entre els emigrants de cada país d'origen és diferent en relació amb aspectes com la situació familiar de partida.

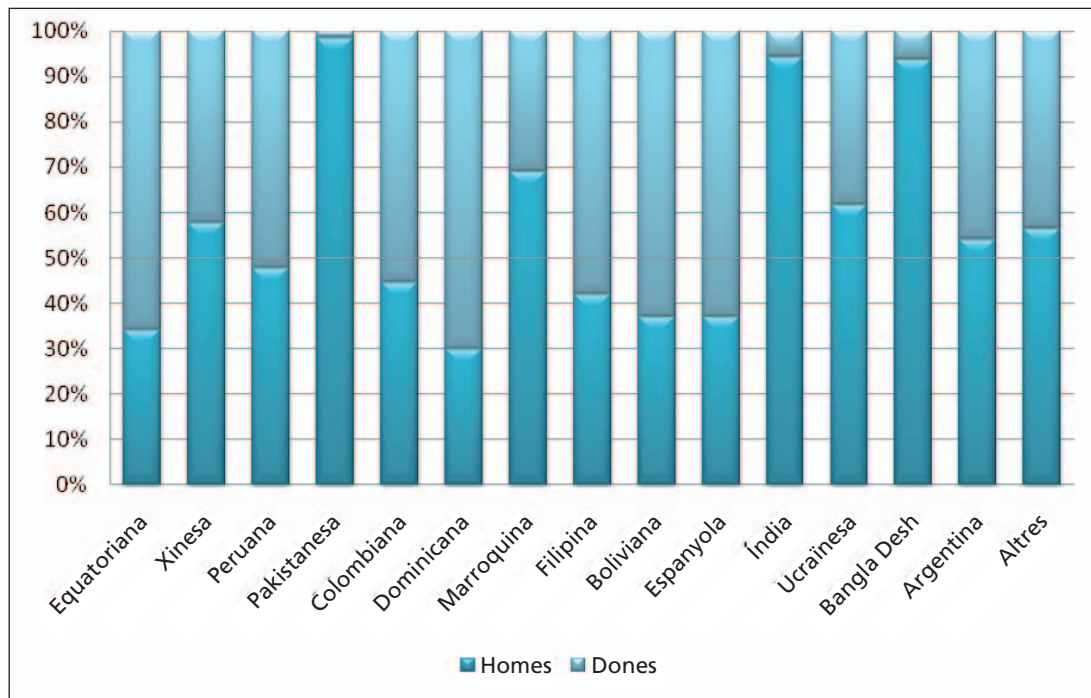
En aquest sentit i pel que fa al gènere, si bé és cert que en termes generals es pot trobar una distribució força equitativa, existeixen diferències substancials en funció dels països d'origen, que reflecteixen el fort component sexuat que prenen els fluxos migratoris de determinades procedències: així, és destacable la forta masculinització de la immigració asiàtica, com també de la marroquina, davant de la forta feminització de les persones de nacionalitat llatinoamericana. Si bé les dades del padró, relatives al total de cada col·lectiu, ja reflecteixen aquestes asimetries entre sexes, els processos de reagrupament intensifiquen més aquest desequilibri i reflecteixen en bona mesura el gènere dels rols de *cap de família* dins de cada col·lectiu. Generalment la persona reagrupant és qui assumeix el rol de sosteniment econòmic (*breadwinner*) del nucli familiar.

En la composició dels familiars que se sol·licita reagrupar destaquen en primer lloc els fills i filles. Cal destacar l'edat adolescent de la majoria dels reagrupats, especialment entre les nacionalitats llatinoamericanes. Que tants reagrupaments es realitzin a aquestes edats és atribuïble a dos factors: d'una banda, les dificultats de conciliació de les jornades laborals amb l'atenció als fills quan aquests són més petits porten moltes dones treballadores a allargar el temps de separació. D'altra banda, l'edat límit dels disset anys per al reagrupament dels fills que marca el Reglament d'estrangeria (article 39) podria accentuar la concentració d'edats tot just a les portes de la majoria d'edat. La integració sociolaboral, educativa i també familiar que implica el reagrupament de fills entre dotze i disset anys és complexa i està portant alguns serveis socials a assajar mesures específiques per a aquest col·lectiu.

Després dels fills, el gruix més important de les sol·licituds és per reagrupar el cònjuge o el cònjuge amb els fills alhora. La resta de sol·licituds correspon a reagrupaments d'ascendents i finalment a altres combinacions com cònjuges i ascendents, descendents i ascendents conjuntament, etc.

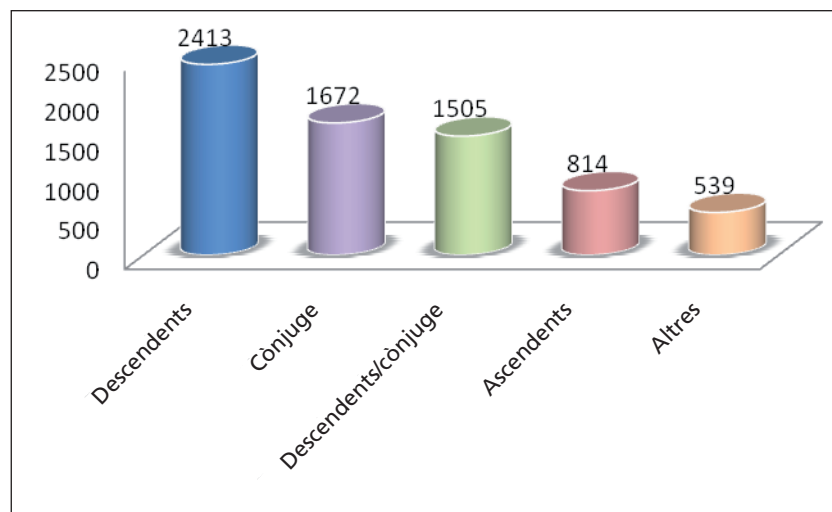
3. En aquest sentit cal fer referència a l'última reforma de la Llei orgànica 4/2000 que va ser aprovada a finals del 2009 per la introducció de canvis rellevants entorn del reagrupament familiar. Segons aquesta es planteja la necessitat d'acreditar, per part del sol·licitant, que ni té ni depèn de l'assistència social per a la seva pròpia manutenció ni la dels familiars que pretén reagrupar. Aquesta exigència pot plantejar greus problemes als estrangers, no tant en el moment de sol·licitar el reagrupament, atès que la mateixa es troba ara ja implícita en la disponibilitat de mitjans de subsistència suficients per sol·licitar el reagrupament, sinó en el moment de sol·licitar la renovació de les autoritzacions dels reagrupats. En aquest moment, si les condicions de vida o treball han canviat (com pot ser el cas en un context de crisi econòmica), el recurs a la protecció social podria comportar la denegació de la renovació de les autoritzacions i la caiguda en la irregularitat dels familiars reagrupats (Moya, 2009).

GRÀFIC 2. Sexe dels sol·licitants d'informes de disponibilitat d'habitatge per nacionalitat. Barcelona, 2007

FONT: Gabinet Tècnic d'Immigració, Ajuntament de Barcelona.

GRÀFIC 3. Parentiu dels membres que s'han de reagrupar dels sol·licitants d'informes de disponibilitat d'habitatge. Barcelona, 2007

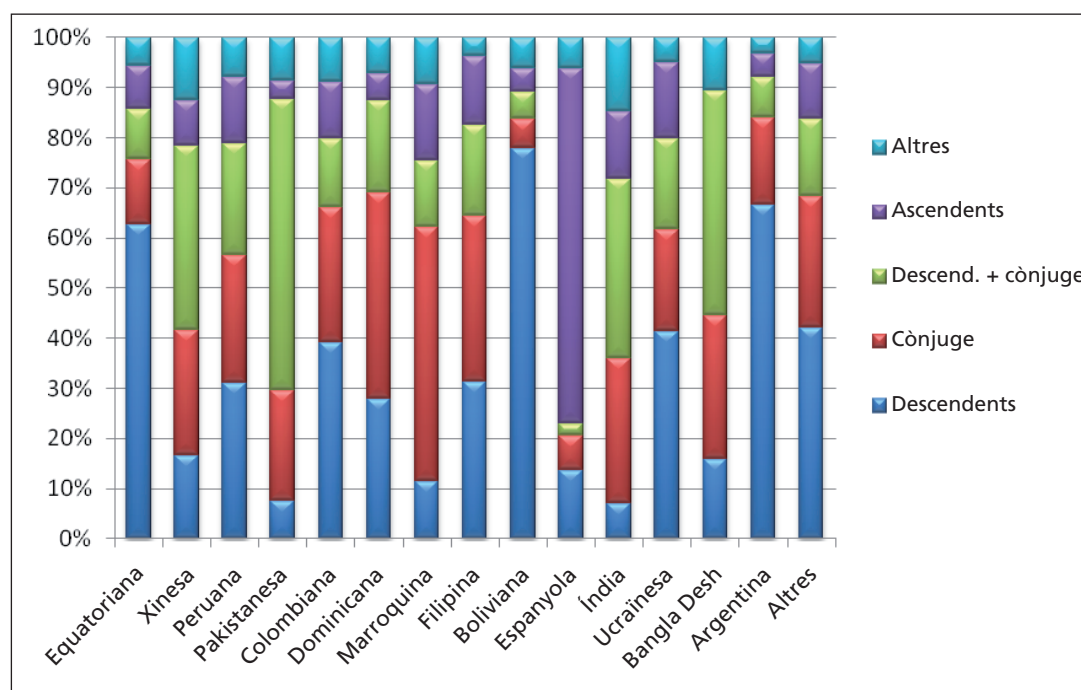
FONT: Gabinet Tècnic d'Immigració, Ajuntament de Barcelona.

L'anterior composició de familiars que s'han de reagrupar presenta notables diferències per nacionalitats, tal com mostra el gràfic següent, del qual podem destacar com el reagrupament de fills assoleix la màxima importància entre les nacionalitats llatinoamericanes. El reagrupament de cònjuges és, en canvi, especialment rellevant per als marroquins vinculats a la pràctica habitual de molts immi-

grats marroquins, que un cop assoleixen permisos estables es casen amb dones del seu país d'origen. El reagrupament de cònjuges també té una importància relativament alta en altres nacionalitats amb més estabilitat legal.

La pràctica de reagrupar el cònjuge juntament amb els fills és una pràctica lligada a les nacionalitats més masculinitzades de l'est asiàtic i la Xina. Per això mateix la mitjana de reagrupats per sol·licitud és en aquestes nacionalitats més alta que en la resta. Finalment, com ja hem comentat, el reagrupament dels pares o ascendents és encara una pràctica minoritària però creix en gairebé totes les nacionalitats. Sovint el reagrupament dels pares és el colofó de la recomposició familiar —i de la xarxa de cura— al país de destinació. Mereixen una menció a part els reagrupants de nacionalitat espanyola, que en tres de cada quatre casos reagrupen algun ascendent: es tracta sobretot de persones espanyoles casades amb estrangeres que reagrupen els sogres, o bé de persones nacionalitzades que per fer el reagrupament s'han d'acollir a la Llei d'estrangeria.

GRÀFIC 4. Parentiu dels membres que s'han de reagrupar dels sol·licitants d'informes de disponibilitat d'habitatge per nacionalitat. Barcelona, 2007

FONT: Gabinet Tècnic d'Immigració, Ajuntament de Barcelona.

D'altra banda, sembla que el tipus de permís de treball té un efecte significatiu: com més estabilitat residencial (segones renovacions o permanents) més s'amplia la gamma de familiars que s'han de reagrupar; és sobretot quan es disposa de permís estable que més augmenta el reagrupament d'ascendents. En canvi, la urgència de reagrupar els fills queda reflectida en el pes tan predominant que assoleixen entre les persones que reagrupen tenint un permís inicial. El reagrupament de tot el nucli familiar —cònjuge + fills— té més predomini entre els homes amb un permís renovat. El reagrupament de les esposes sense fills i dels ascendents queda més supeditat a tenir un permís permanent, ja que seria el colofó de l'assentament: en el cas dels ascendents com a part ja de la recomposició del nucli familiar extens en la societat de destinació, sovint també com a via per recompondre les xarxes de suport en la cura dels fills de moltes dones immigrants treballadores.

El reagrupament dels cònjuges solament formaria part de la decisió de molts homes que han emigrat solters i que, un cop establitzada la seva situació legal, contrauen matrimoni amb una dona del seu país d'origen a la qual seguidament reagrupen en la societat de destinació. El reagrupament d'ascendents i també el reagrupament de fills adolescents és actualment motiu de debat parlamentari i podria ser que en la nova reforma de la Llei d'estrangeria —motivada sobretot per la conjuntura actual de recessió econòmica— limiti en gran mesura la possibilitat de reagrupar ascendents a persones amb residència de llarga durada (Moya, 2009).

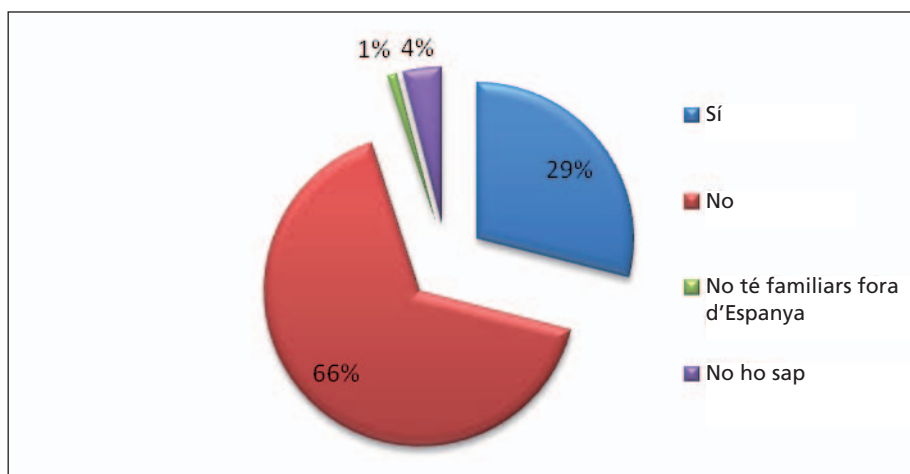
En definitiva, podem afirmar que existeixen tres variables explicatives sobre les opcions de reagrupament, que són: el sexe, la nacionalitat i el tipus de permís. La combinació de totes tres variables fa que entre les dones llatinoamericanes amb permís inicial es doni la màxima probabilitat de reagrupar únicament els fills i filles, mentre que en el cas dels homes asiàtics amb permís de residència permanent la màxima probabilitat és que sigui el cònjuge sol o juntament amb els fills el candidat principal a ser reagrupat.

Qui i per què es reagrupa

En l'apartat anterior hem atès al perfil demogràfic dels reagrupants (nacionalitat, sexe, parentiu), però les dades presentades no ens aportaven informació sobre els condicionants socials que influeixen en el fet que una persona immigrant opti o no pel reagrupament familiar. Malgrat que trobem diferències substancials entre les diverses nacionalitats d'origen, la nacionalitat no és en si mateixa una variable explicativa de les opcions de reagrupament, atès que per si sola no ens diu res sobre els projectes o les situacions que determinen aquesta decisió. Sota aquest plantejament ens vàrem formular la pregunta de quines eren les variables sociològiques que més intervenen en l'opció de reagrupar o, dit d'una altra manera, quins condicionants socials fan més probable que una persona immigrada vulgui reagrupar els seus familiars directes.

De fet, hi ha un nombre important de persones estrangeres amb intenció de reagrupar les seves famílies, informació que queda recollida en l'Enquesta nacional d'immigrants realitzada per l'Institut Nacional d'Estadística (2007). Segons les dades d'aquesta enquesta, la intenció de portar familiars és compartida per quasi un 30 % de les persones estrangeres.

GRÀFIC 5. Intenció de portar familiars. Resultats a Catalunya, 2007

FONT: Enquesta nacional d'immigrants 2007. Institut Nacional d'Estadística: www.ine.es.

Però quins són els factors que fan més probable la intenció de reagrupar? Per poder respondre a aquesta pregunta vàrem analitzar la informació recollida per l'enquesta Panel que, des de 2005, realitza anualment el Gabinet Tècnic d'Immigració de la ciutat de Barcelona (Samper i Moreno, 2009). Els resultats ens aporten una informació molt rellevant per poder entendre el fenomen de la immigració en general i del reagrupament familiar en particular.

El Panel inclou una pregunta clau per conèixer les raons que més influeixen en les opcions reagrupadores, no només dels fills sinó també d'altres membres familiars: «Té vostè la intenció de portar a Espanya els seus pares —ascendents— cònjuges o fills que no viuen aquí?» La resposta a aquesta pregunta el 2006 posava de manifest que un 40 % dels enquestats tenia intenció de portar altres familiars a Espanya. El 2007 aquest percentatge hauria baixat lleugerament i la intenció de reagrupar afectaria el 35,1 %. És evident que es tracta només d'una intenció i que molts dels que contestaren afirmativament poden finalment haver abandonat aquesta idea o optar per portar els seus familiars per vies que no són el reagrupament formal. El que es va analitzar és, per tant, la intenció de reagrupar i no el reagrupament efectiu o formal, encara que entenem que el primer és una avantsala del segon.

A partir d'aquest resultat es va posar el focus d'atenció a esbrinar quines variables diferencien més aquests dos grups —els que volen reagrupar dels que no volen reagrupar. És a dir, quina combinació de variables explicatives ens permet pronosticar —o discriminar— amb una major probabilitat d'encert si un immigrant tindrà o no la voluntat de reagrupar. La nostra opció metodològica va ser la de construir un model explicatiu multivariable entenenent que, com la major part dels comportaments dels individus, l'opció de voler o no reagrupar no s'explica per un únic factor sinó per la confluència de diverses circumstàncies alhora en una mateixa persona. Per tant, l'objectiu va ser identificar quina combinació simultània de factors explicatius fan màxima la probabilitat de voler reagrupar. La natura nominal⁴ de la variable per explicar (la intenció o no de reagrupar) ens va fer optar per la tècnica de l'anàlisi discriminant.

Amb les dades aportades per l'enquesta 2005 i 2006,⁵ l'anàlisi discriminant ens permet arribar a un model explicatiu robust i amb un grau d'ajust alt que prediu la intenció de reagrupar en funció de la combinació de tres variables explicatives:⁶

- l'enviament periòdic de diners al país d'origen (si s'envien o no remeses mensualment o setmanalment),
- el principal motiu pel qual es va emigrar del país d'origen (per treball o altres motius),
- complementàriament, la valoració que es fa sobre l'evolució del país d'origen des de l'emigració (si ha millorat o empitjorat des que varen emigrar). Cal matisar que l'avaluació que es fa de la situació a Barcelona és també important, sobretot per entendre les opcions de retorn dels immigrants. Però en el cas dels reagrupaments la valoració sobre el país d'origen demostra tenir encara més importància.

La coincidència d'aquestes tres variables maximitza la intenció de reagrupar els familiars directes en el sentit que aquells que envien periòdicament remeses al país d'origen, que declaren haver sortit del país per motius fonamentalment de treball i que a més consideren que la situació del seu país ha empitjorat són el grup de persones que amb una major probabilitat pronosticada volen reagrupar familiars. De fet, el 92,3 % dels enquestats amb aquestes tres característiques han contestat que tenen intenció de portar a Espanya algun dels seus familiars directes, percen-

4. Nominal o categòrica, és a dir, que els valors de resposta no són numèrics ni es poden ordenar de més a menys, ja que són valors qualitius independents (per exemple: sí/no).

5. Les dades de 2007 no han estat incloses en aquesta anàlisi atès que la submostra enquestada va introduir un nombre important de reemplaçaments per als quals no es disposa d'informacions gaire rellevants per a l'anàlisi aplicada, com per exemple el motiu de la immigració.

6. La puntuació associada pel model discriminant a les tres variables explicatives permet pronosticar (predir) amb un 70 % d'encert la intenció de portar els familiars a Barcelona.

tatge que és evidentment molt superior al que es dona entre el conjunt dels enquestats, entre els quals *només* el 39,7 % contesten afirmativament. Contràriament, no enviar remeses regulars al país d'origen i haver emigrat per motius diferents del treball (per exemple, per desig de canvi o d'aventura, per motius familiars, estudis, etc.) són circumstàncies que per si soles fan mínima la probabilitat pronosticada de voler portar els familiars al país de destinació: només un 10 % dels enquestats en què es donen simultàniament aquests dos factors declaren tenir la intenció de reagrupar algun familiar.

Quin és, per tant, el *retrat* prototípic dels màxims reagrupadors? Homes i dones amb una edat mitjana d'uns 35-36 anys, amb un nivell d'estudis mitjà. Es relacionen setmanalment o diàriament amb la família del país d'origen i a Barcelona estan desenvolupant fonamentalment feines no qualificades.

Quin és en canvi el *retrat* dels menys reagrupadors? Homes i dones amb una edat mitjana d'uns 31-32 anys i un nivell d'estudis superior o mitjà, que fan feines molt variades, qualificades o semiquilificades, i mantenen un contacte menys freqüent amb els familiars d'origen que els més reagrupadors.

Les principals aportacions de les tres variables incloses en aquest model explicatiu es poden sintetitzar de la manera següent:

- *El motiu de l'emigració.* El treball és el principal motiu per emigrar de pràcticament la meitat (54 %) dels enquestats i és el motiu que va més lligat a la intenció de reagrupar altres membres de la família. Per tant, podem afirmar que el fenomen del reagrupament va principalment associat a la immigració econòmica, que es dona sobretot en un perfil d'immigració relativament poc qualificada i amb càrregues familiars. Al seu torn, la immigració per reagrupament que se'n deriva es correspon amb un perfil similar quant a nivell d'estudis i estructura familiar (quan ens referim a persones adultes).

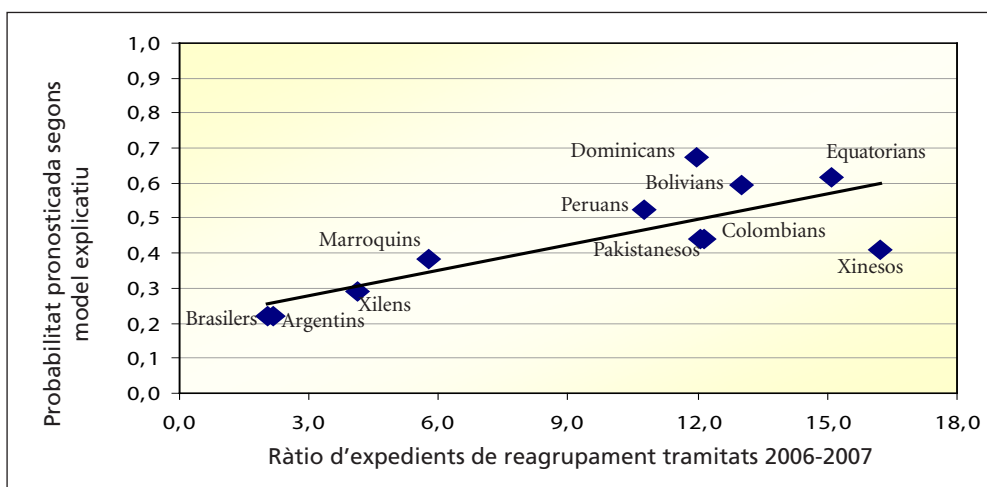
Altres motius principals per emigrar, a banda del treball, són: *a)* els estudis i el desig d'aventura o de canvi, i *b)* reunir-se amb la família o la parella. A diferència del treball, entre aquests altres dos grans motius és molt més infreqüent la idea de voler reagrupar. I és que cadascun d'aquests motius principals per emigrar es correspon amb perfils força diferents d'immigrants, especialment en relació amb el nivell d'estudis, tenir o no fills i la nacionalitat d'origen.

- *L'enviament regular de diners al país d'origen.* Aquest és l'indicador que millor mesura si un projecte migratori és individual o familiar, ja que ens diu quan l'emigració va lligada a un compromís de donar suport econòmic als familiars que es queden al país d'origen. Sembla existir una dependència econòmica respecte a les persones que han emigrat que reforça el vincle en la distància i que s'acaba materialitzant en el retrobament final de la família. De vegades, les persones que emigren continuen sentint la responsabilitat per la cura dels familiars que han deixat, una responsabilitat que en part dipositen en persones de confiança però que mantenen amb el seu suport econòmic. A més, la despesa econòmica que suposa l'enviament periòdic de remeses també fa que portar els fills o la parella a viure a Catalunya no es contempli com una despesa molt més elevada de la que ja es pot estar tenint.
- *La valoració que es fa sobre l'evolució del país d'origen des de l'emigració.* Els immigrants fan una valoració de la pròpia situació assolida al lloc de destinació (en aquest cas Barcelona), però en les decisions de reagrupament semblen tenir més pes —segons els resultats de l'enquesta— les consideracions que es fan sobre la situació del país d'origen. Aquestes afecten les condicions de vida d'aquells a qui es vol reagrupar i acaben alterant les intencions de retorn dels immigrants. En aquest sentit, seria erroni entendre la decisió de reagrupar com una decisió unilateral del reagrupant en què pren només en consideració la seva situació a Barcelona. Es tracta d'una decisió multilateral entre els que ja són aquí i aquells que es mantenen al país d'origen amb una vida i unes circumstàncies pròpies del seu context i que són els qui principalment transmeten les opinions sobre l'evolució

del país d'origen. La variable del país d'origen dona compte de la necessitat d'adoptar una perspectiva més transnacional per comprendre millor les decisions de reagrupament, atès que no es poden comprendre aquestes decisions tenint únicament en compte el context del país de destinació. En el cas dels fills, cal destacar la convicció que, malgrat les dificultats, existeixen a Espanya més oportunitats de futur per als fills i filles. Tot i el context de crisi econòmica en què han arribat molts familiars, sembla haver-hi més confiança en el present i futur d'Espanya que no pas en el dels països d'origen. Estudiar almenys uns anys i ser educats en un context occidental sembla representar en si un valor que es vol fer accessible als fills.

Fins a quin punt serveix el model apuntat, basat en les tres variables explicades, per pronosticar quins seran els col·lectius que principalment es trobaran entre els sol·licitants de reagrupament a la ciutat de Barcelona? El **gràfic** següent il·lustra la resposta a aquesta pregunta situant en un eix de coordenades, d'una banda, (eix de les Y) la probabilitat associada pel model extret de l'enquesta a cada nacionalitat inclosa en la mostra analitzada; i, d'altra banda, (eix de les X) la ràtio de sol·licituds d'informes de disponibilitat d'habitatges tramitades al Gabinet Tècnic d'Immigració entre 2005 i 2007. Com es pot veure, la correspondència és clara per a deu de les onze nacionalitats incloses en l'anàlisi. Una nacionalitat es desmarca, en canvi, d'aquest model: els xinesos, per a qui es pronostica una menor propensió a reagrupar de la que en realitat es dona actualment. La mostra de dades disponibles no permet fer una anàlisi específica per a aquest col·lectiu, però és probable que entre els xinesos intervinguin altres variables a l'hora d'explicar les seves opcions de reagrupament.

GRÀFIC 6. Ràtio d'expedients de reagrupament *versus* probabilitat pronosticada pel model explicatiu

FONT: Samper i Moreno (2009).

Finalment, cal també fer al·lusió al fet que el reagrupament familiar també va lligat a l'efecte *crida* que paradoxalment semblen generar les restriccions creixents en les vies d'entrada, especialment pel que fa a la imposició de visats d'entrada: el reagrupament familiar es veu així com una de les poques vies d'entrada que poden aprofitar els familiars per venir a Espanya i temptar fortuna aquí.

La visió i l'experiència dels protagonistes

Sense ànim de realitzar una anàlisi exhaustiva, la informació més qualitativa procedent de les entrevistes realitzades a informants clau i a les persones reagrupants posa en evidència tota una sèrie

de dificultats, més enllà dels aspectes burocràtics, a les quals aquestes persones han de fer front al llarg del procés.

Pel que fa a la tramitació del reagrupament, hem detectat que un gran nombre de les persones reagrupants opta per la contractació d'un advocat o gestor a qui encarrega el procediment administratiu. Val a dir que no sempre aquesta figura intermediària és un professional; trobem també casos de referents informals que també s'especialitzen a fer aquesta funció dins d'una comunitat ètnica, cobrant honoraris similars als dels professionals. Les raons apuntades per la contractació d'aquestes persones intermediàries, professionals o no, són diverses:

- Incompatibilitats horàries amb les administracions per a la realització dels tràmits. Cal destacar, però, la contradicció en aquest argument, ja que finalment serà la persona interessada la que haurà d'acudir a les entrevistes amb la Delegació del Govern o haurà de ser present en la visita domiciliària.
- Desconeixement del conjunt del tràmit i inseguretat sobre els passos que cal seguir. Les expectatives sobre aquestes figures no rauen tant a rebre una informació detallada de tot el procediment, sinó més aviat a rebre les instruccions necessàries per anar superant cada etapa. En conseqüència, sembla que són pocs els reagrupants que realitzen el tràmit tenint una visió de conjunt de tot el procés i de les institucions i normatives implicades. En aquest sentit, es detecta una alienació important davant d'un procés burocràtic que, com molts altres, no s'acaba de comprendre ni de controlar.
- Existeix la concepció que hi ha més facilitats per al reagrupament si es realitza a través d'advocats o gestories. Es tracta d'una percepció —potser en certa manera abonada pels mateixos advocats o gestors— segons la qual l'obtenció de cites amb les administracions públiques (Delegació del Govern fonamentalment) és més fàcil i ràpida a través de gestories.

Una altra dificultat destacada fa referència a canvis de residència que es veuen obligades a realitzar les persones que volen tramitar el reagrupament, ja que és necessari tenir un pis de compra o de lloguer a nom propi. Han d'assumir així una despesa mensual que després algunes podran suportar amb prou feines i hauran de tornar a la situació residencial inicial però sumant ara els familiars reagrupats. La situació de crisi actual es manifesta en situacions en què famílies senceres han de tornar a viure en una habitació de lloguer o famílies que havien adquirit una hipoteca i es veuen amb la necessitat de llogar alguna de les habitacions per poder fer front a la quota.

Com ja hem apuntat anteriorment, de vegades el retrobament de les unitats familiars també pot estar acompanyat de dificultats convivencials després de viure separades durant anys. Amb els fills, per la pèrdua d'autoritat parental que pot portar la separació, problemàtica que s'accentua en el cas dels adolescents, ja que moltes vegades encara eren infants quan els pares van emigrar i es retroben amb persones en una etapa ja adulta i que han assolit un nivell molt alt d'autonomia al país d'origen durant el temps que ha durat la separació. Aquesta autonomia assolida pels fills implica també un reajustament en els rols parentals. Existeixen també casos en què coincideix amb una etapa crucial en la continuació dels estudis o l'entrada en el mercat laboral. Les dificultats inicials que es poden trobar els fills en tots dos casos pot representar un factor de gran desmotivació per a alguns d'ells i coincideix també amb una etapa vital d'inseguretat en molts altres sentits.

Pel que fa al retrobament de la parella, els problemes es relacionen amb la manca d'un permís de treball i la frustració que això pot crear entre les persones adultes reagrupades per no poder desenvolupar un lloc de treball i contribuir a l'economia familiar.⁷ Aquesta frustració afecta especialment els homes per la seva concepció tradicional del rol del marit, compartida per l'esposa, però també perquè la situació familiar fa necessària una doble font d'ingressos. I això en un moment de

7. Si bé fins ara les persones reagrupades tenien accés a un permís de residència però no de treball, amb l'entrada en vigor de la reforma de la Llei orgànica 4/2000 a finals del 2009, aquest aspecte canvia i es passa a atorgar permisos de treball a les persones majors de setze anys que siguin reagrupades.

crisi econòmica amb que s'han trobat en arribar a Espanya, quan ni tan sols es troben oportunitats de treball dins l'economia submergida.

Si bé és cert que les persones reagrupades podrien gaudir d'un aparent avantatge respecte als seus familiars que van venir prèviament —perquè disposen d'un capital social i econòmic creat abans de la seva arribada—, també és cert que altres estudis realitzats demostren que aquest pot resultar finalment un desavantatge per a la seva integració, ja que en molts d'aquests casos es tracta d'una xarxa força endogàmica i d'un contacte o coneixement de la societat d'acollida força esbiaixat (Samper i Moreno, 2009). La realització de cursos d'idiomes, la participació en organitzacions de natura diversa, la pràctica informal d'esports o el fet de poder fer petits treballs puntuals submergits, permeten iniciar lentament una xarxa pròpia de contactes que possibilita obrir-se a poc a poc camí i superar la dependència econòmica i social inicial.

Una altra paradoxa detectada és que moltes vegades les llargues hores de treball que han d'acceptar molts reagrupants, agreujades per la dependència econòmica dels membres reagrupats i per les distàncies geogràfiques tan àmplies que es poden arribar a acceptar entre el lloc de residència i el lloc de treball, fan que algunes famílies, paradoxalment, continuïn tenint dificultats per estar junts tot i el reagrupament.

Finalment, algunes de les persones reagrupants entrevistades han reconegut també que, tot i que quan van sol·licitar el reagrupament tenien un contracte laboral més o menys estable, per la situació actual han perdut el seu lloc de treball. Es planteja, per tant, no només un problema de supervivència econòmica de la família, sinó un problema administratiu. La situació d'atur esdevinguda pot fer perillar el permís de residència i treball que posseeixen i, per tant, també el de totes les persones que han pogut reagrupar i que encara no tenen un permís independent del que té la persona que ha reagrupat.

Consideracions finals

Al llarg d'aquest article hem presentat alguns resultats de la nostra experiència professional en contacte amb diversos consistoris locals de la província de Barcelona i en referència al fenomen del reagrupament familiar. Pensem que el valor afegit d'aquestes pàgines no només rau en la informació aportada, sinó especialment en els debats que planteja i les futures línies de treball i d'investigació que obre.

En primer lloc, hem fet referència a la disparitat de maneres de fer i abordar les competències que el reglament de l'actual Llei d'estrangeria atorga als ajuntaments: verificar la idoneïtat dels habitatges dels estrangers que sol·liciten reagrupar algun familiar. En aquest sentit, plantejàvem el debat entorn de l'abast d'aquestes competències: limitar-se únicament a la realització dels informes de disponibilitat d'habitatge o, per contra, desplegar programes i polítiques anticipatives encaminades a dimensionar correctament les necessitats dels territoris i dels nous ciutadans com a part de la planificació estratègica del territori.

També hem pogut veure com els familiars que se sol·licita reagrupar són indicatius de les estructures familiars predominants entre els immigrants i les diferències trobades entre els sol·licitants de reagrupament i els padrons municipals d'habitants posen també de manifest tendències molt diferents vers el reagrupament i que hi ha algunes nacionalitats més *reagrupadores* que unes altres. Poder explicar aquestes diferents tendències requereix conèixer els projectes migratoris que caracteritzen els reagrupants i que els diferencien de la resta dels estrangers.

El coneixement dels reagrupaments és necessari per entendre els processos d'integració a mitjà i llarg termini que protagonitzaran les famílies estrangeres, amb la seva diversitat de rols generacionals i de gènere. Sens dubte, l'impacte de la immigració en les relacions familiars de les persones immigrades és un ampli camp d'estudi, ja que les famílies són la vertadera unitat de moltes de les migracions i les que expliquen molts dels itineraris personals.

Al llarg de l'estudi també hem apuntat alguns dels problemes que es plantegen per a les persones

que decideixen emprendre el llarg camí del reagrupament. Problemes que van des dels aspectes més procedimentals per a la tramitació del reagrupament fins a uns altres que fan referència a la convivència en el si de les famílies. Cal plantejar-se, doncs, el dubte de com abordar aquests problemes des de les administracions locals, entenent el reagrupament com un procés que finalitza amb el retrobament de la família o, per contra, amb la integració de les persones reagrupades.

En aquest sentit, la comprensió dels processos de reagrupament és també necessària per anticipar moltes de les necessitats d'acollida que es deriven dels reagrupaments, especialment en àmbits com l'educació, la sanitat, la formació professional i la inserció laboral. Actualment, i a causa del canvi de tessitura i de la crisi econòmica profunda en què ens trobem, s'obren nous i grans interrogants sobre l'impacte d'algunes de les conseqüències de la recessió econòmica sobre les opcions de reagrupament dels immigrants. Per exemple: la irregularitat sobrevinguda en què poden entrar moltes persones immigrants treballadores que no puguin renovar el seu permís de residència; les majors restriccions al reagrupament que el govern central es planteja introduir en la Llei d'estrangeria; les noves polítiques d'ajuda al retorn voluntari, i, finalment, les majors dificultats econòmiques en què es comencen a trobar molts i moltes immigrants, en ser un dels col·lectius més vulnerables del mercat de treball, nous problemes que cal abordar en l'anàlisi dels reagrupaments familiars i en les polítiques d'inclusió social de les persones immigrades.

Bibliografia

- CITE; CCOO (2009). *Memòria 2008* [en línia]. <www.conc.es/cite>.
- GENERALITAT DE CATALUNYA (2008). *Pacte Nacional per a la Immigració. Un pacte per viure junts i juntes* [en línia]. <http://www.gencat.cat/benestar/immi/pdf/document_final.pdf>.
- INSTITUT NACIONAL D'ESTADÍSTICA. *Encuesta Nacional de Inmigrantes 2007* [en línia]. <www.ine.es>.
- MOYA, David (2009). «La reforma de la Ley de Extranjería (DT)». A: *Demografía, población y migraciones internacionales. Revista electrónica del Real Instituto el Cano* [en línia]. 22 abril 2009. <http://www.realinstitutoelcano.org/wps/wcm/connect/aad776804f01968b947ff43170baead1/DT20-2009_Moya_reforma_Ley_Extranjeria.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=aad776804f01968b947ff43170baead1>.
- SAMPER, Sarai; MORENO, Raquel (2008). «Document d'anàlisi: Immigració i reagrupament familiar: característiques demogràfiques i socials dels sol·licitants de reagrupament a la ciutat de Barcelona». A: *Jornades Els reptes del reagrupament familiar en l'àmbit local* [en línia]. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 9 octubre 2008. <http://www.bcn.cat/novaciudadania/pdf/es/estudis/Analisi_reagrupamentD-Cas_es.pdf>.
- (2009). «Integració i interculturalitat: anàlisi de les trajectòries migratòries i de la integració subjectiva de la població estrangera extracomunitària a la ciutat de Barcelona». *Barcelona Societat. Revista de coneixement i anàlisi social*, núm. 16, p. 5-32.
- SANAHUJA, Ramón; RENDON, Gloria Elena (2009). «El reagrupament familiar a la ciutat de Barcelona». *Barcelona Societat. Revista de coneixement i anàlisi social*, núm. 15, p. 108-124.
- VICTORIA MUÑOZ, Antonio (2008). *Reagrupación familiar. Guía de procedimiento administrativo*. Alacant: Caja Mediterránea, Obras Sociales.